

DIE DIFAQANE: OORSPRONG, ONTPLOOIING EN
INVLOED OP DIE TSWANA

Wouter Grönum, Hons. B.A

Verhandeling goedgekeur vir die nakoming van die vereistes vir die
graad Magister Artium (Afrikanistiek) aan die Potchefstroomse
Universiteit vir Christelike Hoër Onderwys.

Leier: Prof. H. van der Wateren

Potchefstroom

Oktober 1987

TER GELEIDE

Hiermee betuig ek my opregte dank aan:

1. Prof. Henderik van der Wateren - vir leiding, opbouende kritiek, onderskraging, steun en rigtinggewing;
2. Mev. Karien Pottas vir taalkundige en tegniese versorging, tik en drukwerk;
3. Corné Grobler - die moontlik maak van hierdie verhandeling;
4. Di. De Beer en Kurpershoek - hulp en vriendelikheid op die "soek"-pad;
5. Helpers "langs die pad".

Prof R.D. Coertze - liefde vir die vak.

Kom. C.F. Gronum - wek van belangstelling.

Daniël Mokgethi, William Motlatsi en Stephaans Maswe - deel in hul kennisikat.

Dr. Dries van der Walt - Drukwerk en raad.

Mev. I. de Beer - Kaartwerk.

Mnr. C.F. Möller - Foto's.

Mej. S. van der Linde - Summary.

6. My gesin in besonder vir opoffering, aanmoediging, bystand en hulp.

7. Aan God alle eer!

W.G.

LYS VAN DIAGRAMME, FOTO'S EN KAARTE

1	Diagrammatiese voorstelling van die ontplooiing van die Difagane	1A
2	Utrechtvallei	43A
3	Kom waarin Mtimkulu die vee van Matiwane weggesteek het	43A
4	Kleipot en skedelreste	55A
5	Kannibaalrots - "Slagklip"	55A
6	Kannibaalrots	55B
7	Rotsskeur - "Kannibaaltronk"	55B
8	Drakensbergkom (Bergville) Ngwanetuiste	56A
9	Oliviershoekpas - Vlugroete van die Ngwane	56A
10	Kowaneng en Jalwabogolo	93A
11	Jalwabogolo	94A
12	Wessel Mota	95A
13	Gedenksuil ter ere van die Batlokwa	95A
14	Entumbane	99A
15	Ngomewoud	99A
16	Pres. S.J.P. Kruger en die Swartleiers	179A

17	Mpangazita (Kaart)	42A
18	Matiwane (Kaart)	49A
19	Mantatese (Kaart)	73A
20	Mzilikaze (Kaart)	96A
21	Tshwane (Kaart)	140A
22	Sebetwane (Kaart)	145A
23	Moletsane (Kaart)	152A

24.

...

I N H O U D

1	INLEIDING	
1.1	Oriëntering	1
1.2	Uitgangspunt	2
1.3	Onderskeid tussen verskillende vestigingspatrone	6
1.4	Betekenis en oorsprong van die woord "Difaqane"	8
1.5	Bronkritiek	9
1.6	Toeligting	12
	1.6.1 Die berip "Ryk" in Suider-Afrika	13
	1.6.2 Opvolgingsorde	14
1.7	Waardesisteme geheg aan die bees	15
1.8	Tydscale	16
2	FASE VAN EKSPANSIONISME	
	Opkoms van die Zoeloeryk	18
2.1	Inleidend	
2.2	Die sentrale figure in die Mthetwa-Ndwandwestryd	19
	2.2.1 Dingiswayo	19
	2.2.2 Zwide	21
2.3	Die Nguni-oorheersingstryd	23
	2.3.1 Tsjaka: Geboorte en verwerping	24
	2.3.2 Kapteinskap van die Zoeloe: 1816	26

2.3.3	Onderwerping van die Ngunistamme	28
2.3.4	Vlug van die Ngunistamme uit Natal	29
2.3.5	Dingiswayo en Zwede: Botsende belange	30
2.4	Tsjaka en die Zoeloeryk: 1814 - 1824	
2.4.1	Die Mthetwa word deur die Zoeloe geassimileer	31
2.4.2	Teenstappe: Strategie tot magsuitbreiding	32
2.4.3	Leierskapsaanvaarding	35
2.4.4	Die Ndwandwefiasko	36
2.5	Gevolge en samevatting	38
3	SEKONDÊRE FASE: Die Difagane, verspreiding uit Natal	
3.1	Inleiding	41
3.2	Mpangazita: Stamhoof van die Hlubi	42
3.2.1	Voorgeskiedenis	42
3.2.2	Mtinkulu en Matiwane in botsing: Die vlug	43
3.2.3	Mpangazita. Difaganetoetrede	44
3.2.4	Mpangazita se aanvalle op die Sothos	46
3.2.5	Naskrif	48
3.3	Matiwane: Stamhoof van die Ngwane	
3.3.1	Agtergrond	49
3.3.2	Die Ngwane	50
3.3.3	Die tussen-Ngunikonflik in Natal	51
3.3.4	Die Ngwane-Hlubikonflik	53
3.3.5	Toetrede tot die Difagane op die Hoëveld	56
3.3.6	Matiwane se terugkeer na Tsjakastat	60
3.3.7	Gevolge van Matiwane en die Ngwane se toetrede tot die Difagane	61

3.4	Soshangane	
3.4.1	Agtergrond	62
3.4.2	Persoonlikheid en karakter	63
3.4.3	Soshangane: Sy vlug en onderwerpingsroete	64
3.5	Zwangendaba: Die Agonistigter van Sentraal-Afrika	68
3.6	Samevattend	71
4	ONTPLOOING OP DIE HOËVELD	
4.1	Inleidend	72
4.2	Mantatse: "Legende, leidster en moeder"	73
4.2.1	Die Batlokwa	73
4.2.2	Moord op Motshodi (Mjoli): Kiem tot uitdelgingstogte	77
4.2.3	Mantatse se beeld as krygsvrou	79
4.2.4	Mpangazita: Die Batlokwa word verdryf	80
4.2.5	Ander veldslae deur Mantatse	84
4.2.6	Rustigheid tree in: Die Batlokwa raak gevestig	93
4.2.7	Slotsom	95
4.3	Mzilikaze (Matabele)	96
4.3.1	Mzilikaze: Van kind tot stamhoof	96
4.3.2	'n Veiliger hawe vir die Khumalo	98
4.3.3	Onderwerpingsstog in die Hoëveld	99
4.3.4	Tswanagebied word binnegeval	102
4.3.5	Territoriale uitbreiding	104
4.3.6	Dingaan se aanvalle teen Mzilikaze: Matabele- invloed verder Suid en Wes	106
4.3.7	Magsvestiging	110
4.3.8	Verhuising: Marico - "Madi-kwa" (Daar is bloed)	112

4.3.9	Die Voortrekkers: Begin van 'n nuwe era	115
4.3.10	Die invloed van die Matabele	119
4.3.11	Die posisie van die Tswana na die Matabele se gedwonge verhuising	120
4.3.12	Mzilikaze: Die agterhoede van die Difaqane	120
* 5	DIE TERSIÊRE FASE:	
	Die Batswana en die Difaqane	122
5.1	Inleidend	
5.1.1	Genealogie van die Tswana	124
5.1.2	Enkele inleidende gedagtes met betrekking tot stamonrus en stamaktiwiteite	125
5.2	Tswanapersoonlikhede voor en tydens die Difaqane	126
5.2.1	Makaba ($\pm$ 1760 - $\pm$ 1835) (Die Bangwaketse)	126
5.2.2	Mothibi ($\pm$ 1772 - $\pm$ 1843) (Die Batlhaping)	131
5.2.3	Rratsebe en Tswane van die Maphuting (1780 - 1823)	140
5.2.4	Sebetwane van die Makololo (Vroeër Bafokeng) (1800 - $\pm$ 1855)	145
5.2.5	Moletsane: Leeu van die Bataung ($\pm$ 1788 - 1860)	152
5.2.6	Tawana: Klein Leeu van die Barolong (1784 - 1849)	163
6	SLOT: Gevolgtrekkings	
6.1	Moontlike verspreiding van die Bantoe in Transvaal aan die einde van die Difaqane (1834 - 1836)	172
6.1.1	Mzilikaze	172
6.1.2	Dingaan	173
6.1.3	Moshesh	173
6.1.4	Soshangana	174

6.2	Woongebiede van Hoëveldse Swart stamme en volke tydens die Groot Trek-periode	174
6.3	Akkulturatiewe gevolge van die koms van die Blankes en beëindiging van die Difaqane	181
6.4	Sosiaal-maatskaplike en politieke gevolge van die Difaqane	186
6.4.1	Kannibalisme (Atropofagie)	187
6.4.2	Ontwrigting	188
6.4.3	Diefstal	190
6.4.4	Moorde en doodslag	191
6.4.5	Onderlinge wantroue	194
7	BRONNELYS	199
8	SUMMARY	208